

מובא במשנה דיני גיטין שמחוברים לקרקע ונתלשו. כגון, שאדם כתב גט על עץ ולאחר מכן קצץ אותו- פסול, אך אם החתימה באה לאחר הקציצה הגט כשר. הגמרא ממשיכה לדון בגט שנכתב על עציץ נקוב, שמבחינה חיצונית הוא תלוש מהקרקע, אך היניקה של העציץ היא מהקרקע דרך הנקב שבו.

אגב אלו הדינים הגמרא דנה בעוד בחינות בעציץ נקוב ובדומיו. נחלקו האמוראים בדין עציץ נקוב הנמצא בארץ ישראל, אך הנוף שלו (ענפים העלים והפירות) נמצא בחוץ לארץ. האם הפירות חייבים בדיני תרומות ומעשרות כפירות א"י, או שפטורים כפירות חו"ל? וכך מובא בגמרא (גיטין בב.):

נקבו בארץ ונופו בחוצה לארץ, אביי אמר: בתר נקבו אזלינן, רבא אמר: בתר נופו אזלינן.

אביי סובר שיש ללכת עפ"י הנקב ולכן הפירות שייכים א"י, רבא סובר שיש לדון עפ"י הנוף והפירות שייכים לחו"ל. במידה והשורשים התחברו לארץ, הגמרא מכריעה שלדעת כולם הפירות משתייכות לא"י. אך הגמרא מקשה על הנחה זו ממשנה בבא מציעא, וזה לשונה (שם):

בדאשורש כ"ע לא פליגי, כי פליגי - בדלא אשרוש. ובדאשורש לא פליגי? והתנן: שתי גנות זו על גב זו וירק בינתים, ר"מ אומר: של עליון, ר' יהודה אומר: של תחתון!

כלומר, שתי גנות ירק, אחת מעל השנייה, וברוח שבין הגנות יצא עוד ירק. נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה למי שייך אותו הירק? רבי מאיר סובר שלבעל הגינה העליונה מפני ששם השורשים, ורבי יהודה סובר שלבעל הגינה התחתונה כי שם יוצא הנוף והפירות. והנה לנו מחלוקת האם הולכים אחר השורשים או לא!

הגמרא מתרצת שאין מחלוקת בשייכות הירק משום השורשים, אלא נחלקו בטעם אחר (שם):

התם כדקתני טעמא, א"ר מאיר: מה אם ירצה עליון ליטול את עפרו, אין כאן ירק. אמר רבי יהודה: מה אם ירצה התחתון למלאות את גנתו עפר, אין כאן ירק.

כלומר, המחלוקת היא למי שייכות הבעלות הממונית, האם לבעל הגינה העליונה שיש לו שליטה על השורשים (רבי מאיר). או לבעל הגינה התחתונה שיש לו שליטה על עיקר הירקות (רבי יהודה). רבי מאיר סובר שהשליטה היא ע"י הוצאת העפר ממקום השורשים והירק יהרס, ורבי יהודה סובר שהשליטה מתבטאת בכיסוי הפירות בעפר. ויש לעיין מדוע זוהי השליטה שקובעת האם הירק של בעלי הגינה העליונה או התחתונה?

הרמב"ם פסק כרבא, שבעציץ נקוב הולכים אחר הנוף ולא הנקב, אמנם עולה קושיא ממשנה במעשרות, שהולכים אחר עיקר האילן ולא אחר נופו, א"כ מדוע פסק רבא והרמב"ם כך? וכך מבאר המשנה למלך (בכורים פ"ט ה"ט):

ודע דבפ"ב גיטין (דף כ"ב) אמרינן נקבו בארץ ונופו בח"ל אביי אמר בתר נקבו אזלינן רבא אמר בתר נופו אזלינן. כ"ל דמחלוקת זה דאביי ורבא אתי ככ"ע בין לת"ק ובין אליבא דר"ש ובתחלה נקדים ונאמר דאליבא דכ"ע אילן הנוטע בארץ ונופו נוטה לח"ל או איפכא פשיטא דלכ"ע אזלינן בתר העיקר וכדתנן במעשרות וכמו שפסק רבינו בפ"א מהלכות תרומות אך בעציץ נקוב שהוא בארץ ונופו נוטה לח"ל בזה נחלקו דאביי מדמה לעציץ נקוב כאלו מונח בארץ ממש ומש"ה אית ליה דאזלינן בתר נקבו דומיא דאילן הנוטע בארץ ורבא ס"ל דלא דמי דדוקא כשנטע בארץ שייקתו מרובה אז נמשך הנוף בתר השורש אבל בעציץ אף שהוא נקוב אין ייקתו מרובה ומש"ה אין הנוף נמשך אחר העיקר.

כלומר, אביי ורבא מסכימים שאם השורש בא"י אזי הפירות הם שייכים לא"י. המחלוקת מתחילה בעציץ נקוב, האם הנקב הוא כמונח בארץ ממש כמו שסובר אביי. או האם הנקב של העציץ איננו יניקה מרובה בשביל לקבוע את המקום, אלא צריך להימשך דווקא לנוף העציץ כמו שסובר רבא.

השורש בעציץ הנקוב קיים, אך הוא באויר של א"י. השאלה עתה היא איך דנים את העציץ, האם עפ"י הצד החיצוני כלומר מראה העיניים, או על פי הדימיון הפנימי? כידוע אביי ורבא מקוטנם ידעו על גדולתם, כל אחד בדרך המיוחדת שלו. הגמרא בברכות (מח.) מספרת שרבה שאל את אביי ורבא היכן נמצא ה' רבא הצביע למעלה לתקרת הבית, ואביי יצא החוצה והצביע לשמיים. מבאר הרב קוק שאלו שתי תפיסות מאוד מעמיקות, רבא הוא איש המסגרת והבית, הוא נמצא בתוך מגבלות ההלכה. לעומת זאת אביי מבטא את ההתפשטות למרחבי אין קץ. ע"כ רבא רואה את הנוף של העציץ ודן אותו על פיו, ואביי רואה איך העציץ מתפשט למעלה מגבולותיו.

נראה לענ"ד שכך אפשר לדייק בשורש המחלוקת בין רבי יהודה לרבי מאיר. רבי יהודה סובר שצריך ללכת עפ"י הנגלה של הנוף והירקות, ע"כ הם שייכים לבעל הגינה התחתונה. ויותר מזה מדבריו עולה, שאם נכסה את הנגלה- את הירק בעפר, אזי אין כאן ירק. כי הבעלות איננה מתחילה בנסתר, שהרי הוא רק מסתיר את הקיים. לעומת זאת רבי מאיר סובר שצריך ללכת עפ"י השורשים, והירק שייך לבעל הגינה העליונה. ויותר מזה עולה מדבריו, שאם נגלה את הנסתר- כלומר, את השורש, אזי אין כאן ירק. נראה לענ"ד שרבי יהודה ורבא מביטים אל הנגלה, ורבי מאיר ואביי מביטים בנסתר. ואולי דברים אלו רמוזים בדברים הרב קוק בגמרא בברכות, וזה לשונו (עין איה זכז):

אבל רבא מצא בתורת ד' חפצו, ולא היה אפשר לו להפרד מאהבתה של תורה ששגה באהבתה עד אין קץ. כי רק בה מצא אשרו ותעודתו היותר גבוהה בקדושתה. ויוכל היות שמי שהולך על דרך החכמה המוגבלת הוא יותר קרוב להחכמה המעשית, ע"כ לענין הלכה יוכל להיות מכון יותר שתהי' הלכה כמותו. ע"כ אמרו עליו על ר"מ שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו וע"כ לא קבעו הלכה כמותו, ומפני זה הטעם הלכה ג"כ כרבא לגבי אביי. אע"פ ששתי הדרכים כאחד טובים, דרכי חיים המה ודרך הקודש יקרא להם, אבל המתפשט יותר אל הידיעה הפשוטה המוגבלת היא קרובה להנהגה המעשית לקבע על ידה ההלכה. ואולי מפני זה אין ההלכות נחתכות ע"פ ידיעת הנבואה כ"א ע"פ החכמה המוגבלת ע"פ דרכיה של תורה ההלכות החתוכות וקבועות.

החכמה המוגבלת שנמצאת בתוך עולם הנגלה היא יותר מעשית, ע"כ נקבע ההלכה כרבא לעומת אביי, וכרבי יהודה לעומת רבי מאיר (עיי' עירובין מו:). שאי אפשר לעמוד על סוף דעתו. אך חשוב לציין שהשורשים הם הקובעים, כלומר גם העולם הנגלה מביט בשורש, אך כשהדבר עולה מעל השורש (כעציץ נקוב, או בדיני קניינים) אזי חולקים החכמים בשיטות עפ"י שיטתם העמוקה.